

СЕКЦІЯ 19

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

*Керівник секції: професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор Т. В. Аверочкіна*

*Секретар секції: старший лаборант кафедри морського та митного права
А. С. Довбня*

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України*

КОНЦЕПЦІЯ МОРСЬКОЇ «СІРОЇ ЗОНИ» ТА СИТУАЦІЯ У ЧОРНОМУ ТА АЗОВСЬКОМУ МОРЯХ ПІСЛЯ НЕЗАКОННОЇ АНЕКСІЇ КРИМУ

Термін «сіра зона» щодо морського простору може використовуватися у двох різних випадках. У першому випадку, під «сірою зоною» розуміється ситуація яка виникає внаслідок розмежування прибережних вод відповідно до принципів UNCLOS'82 або у результаті компромісу між прибережними державами [1]. У такий ситуації поняття «сіра зона» позначає територію, що залишилася поза юрисдикцією будь-якої прибережної держави.

В іншому випадку, який використовується в контексті даного огляду, термін «сіра зона» почали широко використовувати в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні з початку 2000-х рр. для ситуацій, в яких виникає конфронтація за територію, суверенітет та економічні інтереси, які не переростають у збройний конфлікт». Подібні конфронтації, як правило характеризуються двома базовими умовами: 1) одна з прибережних країн має намір змінити певні елементи статус-кво в регіоні та 2) одночасно розуміє перевагу своїх опонентів на більш високих рівнях ескалації [2, с. 25].

Не дивлячись на те, що в даному випадку поняття «сірої зони» включає, у першу чергу, політичні та безпекові аспекти, виникнення подібних зон обумовлене різними поглядами на розмежування морських просторів та суперечками щодо юрисдикції прибережних держав.

В основі «сірих зон» лежать територіальні суперечки, які охоплюють певні частини берегової лінії, а принцип «земля домінує над морем» перетворює їх на більш широкі суперечки щодо відповідних прибережних прав, включаючи претензії на територіальне море, ВЕЗ і континентальний шельф, які можуть виходити за межі відносин окремих держав і впливати на свободу судноплавства у регіоні.

Знову ж таки, дії зацікавлених держав в рамках «сірої зони» ґрунтуються на використанні існуючих або заявлених прав прибережних держав відповідно до UNCLOS'82. Але, у подібних ситуаціях застосовується широкий спектр прийомів та засобів, які виходять за межі дипломатичних способів врегулювання конфлікту та, як правило, включають:

- постійну демонстрацію присутності військово-морських або прикордонних сил у спірному районі;
- одностороннє використання фізичних засобів (за винятком збройного нападу) для здійснення ефективного контролю за спірними районами.

При цьому подібні заходи спрямовані на забезпечення власної позиції щодо територіального та юрисдикційного спору та примусу її прийняття іншими акторами [3, с. 5].

Основні особливості морських «сірих зон» та відповідних стратегій впливають із специфіки правового режиму морських районів, що походять як із звичаєвого морського права, так і з UNCLOS'82, де юрисдикція прибережної держави послаблюється свободою відкритого моря та іншими правилами, що забезпечують свободу судноплавства. Таким чином, усі сторони конфлікту мають відносну свободу вчиняти дії, які вони вважають за потрібне, включаючи фізичну присутність суден під їх прапором, як цивільних, так і військових, у спірних районах. Таким чином, з одного боку стратегії, пов'язані із «сірими зонами», реалізуються завдяки експлуатації норм, які встановлюють юрисдикцію прибережних держав та гарантують свободу судноплавства. З іншого боку, подібні стратегії спрямовані на руйнацію міжнародно-визнаних правових режимів морських просторів та зміну обмежених елементів регіональних порядків» [2, с. 28]. Таким чином, кінцевою метою будь-якої стратегії морської «сірої зони» є встановлення нового порядку в спірній зоні, який був би визнаний на міжнародному рівні та інтегрований у вищі рівні міжнародного порядку. А сама морська «сіра зона» можна розглядати як перехідний період від попереднього зруйнованого правового режиму до нового.

«Сіра зона» у Чорноморському регіоні утворилася у 2014 році після незаконної анексії Кримського півострова Російською Федерацією. На практиці це призвело до створення кількох перекриваючих і суперечливих наборів правил у прибережних водах, що оточують Кримський півострів. Певною мірою зазначені конфліктуючі набори правил відображені у позиціях сторін по справі Україна проти Росії щодо прав прибережних держав, що була ініційована Україною перед Міжнародним арбітражним судом у 2016 році [4]. Фактично упродовж останніх

восьми років усі суб'єкти в регіоні стикалися з трьома наборами правил: 1) статус-кво, що існував до незаконної анексії Криму, і який заперечується Російською Федерацією, але підтримується Україною та міжнародним співтовариством; 2) новий порядок «після анексії», який просуває Росія, але не визнається Україною та більшістю інших країн Світу; 3) *де-факто режим*, який можна охарактеризувати, як такий, що містить окремі елементи двох попередніх режимів [5].

Оспорюваний статус-кво (режим українських прибережних вод «до анексії») підтримувався на міжнародному рівні «режимом невизнання», який наразі характеризується, як найжорсткіший з існуючих [6, с. 629]. В той же час упродовж 2014–2021 років, Росія просувала свій порядок із застосуванням цілого ряду «гібридних» заходів, включаючи: захоплення українських морських газових бурових платформ, обмеження судноплавства у Керченській протоці, регулярне закриття значних районів Чорного та Азовського морів під приводом військових навчань тощо.

Нарешті, *де-факто* режим виник із низки горизонтальних домовленостей між українською та російською владою та використанням неформальних норм. Наприклад, прохід до Азовського моря та портів у Керченській протоці здійснюється через Керч-Єнікальський канал, що вимагає лоцманського супроводу та регулювання руху суден. До анексії Криму у 2014 році подібні заходи забезпечувалися українським Керченським морським торговельним портом. Відтоді дані функції виконуються російськими установами, з чим українська сторона неформально погоджувалася останні вісім років для підтримання працездатності морських портів Маріуполь та Бердянськ.

Повномасштабний збройний конфлікт між Україною та Росією, що розпочався 24 лютого 2022 року підвів певну ризиків під восьмирічним існуванням *де-факто* режиму у регіоні, оскільки, очевидно, що питання юрисдикції над морськими просторами у Чорному та Азовському морях стануть одним з питань післявоєнного дипломатичного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Oude Elferink, Alex G. Does Undisputed Title to a Maritime Zone Always Exclude its Delimitation: The Grey Area Issue. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 1998, 13:2, p. 143–192. <https://doi.org/10.1163/157180898X00247>
2. Green M., Hicks K., Cooper Z., Schaus J., Douglas J. Countering Coercion in Maritime Asia: The Theory and Practice of Gray Zone Deterrence. Lanham: CSIS/Rowman & Littlefield, 2017.
3. Patalano A. When strategy is 'hybrid' and not 'grey': reviewing Chinese military and constabulary coercion at sea. *The Pacific Review*, 2019, 31:6. <https://doi.org/10.1080/09512748.2018.1513546>
4. *Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. Russian Federation)*, 2020. PCA Award.

5. Kormych B., Malyarenko T. «Strengthening Ukraine's Black Sea Navy to be a Bulkhead Against Russia». *PONARS Eurasia*, 2021, October 22. <https://www.ponarseurasia.org/strengthening-ukraines-black-sea-navy-to-be-a-bulkhead-against-russia/>
6. Kontorovich Eu. Economic Dealings with Occupied Territories. *Columbia Journal of Transnational Law*, 2015, 53, 584–637.

Ключові слова: права прибережної держави, морська юрисдикція, морська зона, прибережні води, сіра зона, Чорне море.

Key words: coastal state rights, maritime jurisdiction, maritime zone, coastal waters, gray zone, the Black Sea.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

МИТНА СПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Питання вітчизняної митної справи під час військової агресії федерального центру проти України набули стратегічно важливих аспектів з перших днів оголошення воєнного стану на території України. Президент України, народні депутати Верховної Ради України, Уряд України розробили та прийняли цілий ряд законодавчих та нормативно-правових актів у галузі тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, порядків здійснення митних формальностей щодо переміщуваних через митний кордон України товарів, а також організації роботи митних органів. Але турбулентність, розбалансування, диспропорції у зовнішньоекономічній діяльності, банківській справі, митній та податковій справах, що були викликані військовим нападом федерального центру на Україну, спричинило «ручне» регулювання у цих галузях. Як приклад, ситуація, яка склалася упродовж 10 календарних днів, коли Уряд вніс зміни постановою Правління Національного банку України (далі – ППНБУ) від 04.03.2022 р. № 36 [1] до ППНБУ від 24.02.2022 р. № 18 [2] завдяки чому, переміщення валютних цінностей через митний кордон України було можливо без надання посадовим особам митних органів підтверджувальних документів щодо їх походження. Що, у свою чергу, спричинило безконтрольний відтік з країни готівкових валютних цінностей у надвеликих розмірах. Туди ж можливо віднести процес припинення здійснення посадовими особами митних органів України державного контролю нехарчової продукції [3] або запровадження одного із варіантів спрощеного порядку митного оформлення товарів, транспортних засобів, який, до речі, так й не набрав законної сили [4] тощо. Також досить незрозумілою видалася правова колізія між постановою Кабінету Міністрів України